

GELENEKSEL KIBRIS TÜRK TİYATROSU

Traditional Turkish Cypriot Theatre

Hüseyin EZİLMEZ*

Özet: Bir metne dayanmayan ve tamamen sözlü olan geleneksel Türk tiyatrosu, söz, müzik, dans, mimik ve tuluat (doğaçlama) üzerine kurulur. Karagöz (gölge oyunu), ortaoyunu, meddah, kukla ve köy seyirlik oyunları (köylü tiyatrosu) geleneksel Türk tiyatrosunun en yaygın türleridir.

Kıbrıs'ın Osmanlı idaresine girmesiyle birlikte (Ağustos 1571) kitleler halinde adaya yerleştirilen Anadolu Türkleri, beraberlerinde geleneksel temaşa sanatını da getirirler; hatta daha sonra yanlarında yetişen Rum çıraklara onu aktararak bu geleneksel eğlence kültürünün, iki toplum arasında, bugüne kadar var olmasını sağlarlar. Fetihle birlikte, Kıbrıs coğrafyasına taşınmış olan geleneksel Türk seyirlik oyunları, zamanla Kıbrıs'a özgü birtakım özellikler kazanarak Kıbrıs Türk seyirlik oyunlarına dönüşür.

İşte bu araştırmamızda geleneksel Kıbrıs Türk tiyatrosundan söz edecek ve onu yaşatmaya çalışan Karagöz metinleri yazarı duayen sanatçı Mehmet Ertuğ'un oyunlarını incelemeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Mehmet Ertuğ, Karagöz, Meddah, Ortaoyunu.

Abstract: Traditional Turkish theatre completely in spoken form not in text form, is based on words, music, dance, mimic and improvisation. The most widely-known kinds are shadow play which is mainly known as Karagöz, middle play (Ortaoyunu) performed in open-air encircled by audience, public story teller, puppet show and plays for villagers.

After the Ottomans conquered Cyprus in August 1571, groups of Anatolian Turkish people, who were brought to settle down to the island, brought traditional Turkish theatre with themselves. They also transferred this traditional entertainment culture to the Greek apprentices working with them causing traditional entertainment culture live in both societies up to now. After the conquest of Cyprus, the traditional Turkish plays brought to Cyprus have gained some characteristics peculiar to Cyprus and in time they transformed into Cyprus Turkish plays.

So in our article, we will study traditional Cyprus Turkish theatre and the doyen artist Mehmet Ertuğ who has been trying to keep traditional Cyprus Turkish theatre alive.

Key words: Mehmet Ertuğ, Turkish Shadow Show, Public Story Teller, Middle Play.

---

* Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Programı Öğrencisi.

A) Kıbrıs Türk Kültüründe Karagöz, Meddahlık ve Ortaoyunu

XVI. asrın ikinci yarısından itibaren Anadolu'dan adaya taşınan Karagöz, Kıbrıs'ın her tarafında çok sevilmiş, sosyal hayatın bir parçası haline gelerek, uzun yıllar Kıbrıs Türklerinin vazgeçilmez eğlence aracı olmuştur. Eğlence anlayışının bugünkü durumdan farklı ve sınırlı olduğu eski dönemlerde, Kıbrıs Türk insanı içe dönük bir yaşantı sürdürmekteydi. İşte bu ortamda Karagöz oynamak, uzun ve sıkıcı kış gecelerinde, iyi vakit geçirmenin en çok başvurulan yoluydu. Özellikle sosyal hayatın daha da kısıtlı olduğu kırsal bölgelerde halk, köylerine Karagöz oynatıcılarının gelmesini dört gözle beklerdi. Kıbrıs Türk sosyal yaşamına bir hareket, bir renk getiren Karagöz'ün bu yönü üzerinde Mehmet Ertuğ görüşlerini şöyle dile getirir:

“Özellikle köylerdeki tekdüze yaşama Karagözcülerin gelişi bir canlılık getirir, küçük-büyük herkesi etkilerdi. Usta Karagözcüler köy sorunlarını, köyde gördükleri çarpıklıkları oyunlarında ince bir mizah gücüyle perdeye getirir, bu esprileri halk tarafından çok beğenilir, tutulurdu. Onların yaptıkları güzel espriler, yıllarca halkın dilinden düşmez; yeri geldikçe ve uygun düştükçe söylenirdi. Bazı kaba espriler ise, aynen söylenmez; örneğin 'Mulla Hasan'ın dediği!' deyimini kullanılırdı. Karagöz oyunlarının sihri, köy halkını o kadar etkisi altına alırdı ki, köy halkından bazı kişiler, davranışları veya dış görünüşlerindeki benzerlikler yüzünden Karagöz oyunundaki tiplerin adları, kendi adlarına lâkap biçiminde eklenerek anılırlardı.

Burada Karagöz oyununun en çok sevilip tutunduğu köylerden olan Yiğitler (Arçöz) köyünden birkaç örnek vermek istiyorum. Ayvaz Ahmet, Arnavut Mustafa, Pekri (Bekri) Ali... Karagöz oyunu Yiğitler halkınca o kadar çok sevilirdi ki Mulla Hasan öldüğü zaman köy gençleri karısı Hasane Hanım'a giderek suretleri satın almak ve bu geleneği sürdürmek istediklerini söylemişler. Hasane Hanım, kocasının vasiyeti üzerine suretleri gömdüğünü söylemiş. Yaptığım bazı araştırmalar da, çoğu kez ölen Karagözcünün Karagöz takımının vasiyet üzerine ya yakıldığı veya gömüldüğü ortaya çıkmıştır. Gerekçesi de 'Karagözcü öldükten sonra suretleri oynatılmaya devam edilirse ruhu huzursuz olur.' gibi bir inanca dayandırılmış olmasıdır. Bugüne pek bir şey kalmaması, yanılmıyorsa, büyük ölçüde bu yanlış inanç yüzündendir.” (Ertuğ, 1993: 10)

Mehmet Ertuğ'un tespitlerine göre Kıbrıs'taki Karagöz oyunlarının en beğenilenleri ve oynananları: “*Kanlı Kavak, Ferhat ile Şirin, Köroğlu, Dört Bekriler Tahir ile Zühre, Yıldız Küpü ve Karagöz'ün Babalığı*”dır. Mehmet Ertuğ'un gölge oyunu üzerinde yaptığı araştırmalarda, Kıbrıs'ta Karagöz oynatma sanatını icra eden birçok sanatçının varlığı tespit edilmiştir. Mehmet Ertuğ'un saptadığı Kıbrıslı son Karagöz ustaları şunlardır: Polemiyalı Ali Hoca (Şair Ali Hoca), Polili Hasan, Hoca

(Emekli Öğretmen), Mağusalı Mulla Hüseyin, Mağusalı Mehmet Efendi, Kuklalı Karagözcü Sadık, Karagözcü Kâni Dayı, Koca İbrahim, Çatozlu Zihni Usta (Galliga: Nalbant Zihni), Mulla Hasan, Karagözcü Mehmet Efendi.

Kıbrıs'ta gölge oyunu konusunda en büyük otorite sayılan Mehmet Ertuğ, Karagöz'ün köy ve kasabalarda kahvehane ve kıraathanelerde oynatıldığı, köyleri dolaşan Karagözcülerin 30-40 gece arka arkaya oyunlar oynattığı, iyi Karagözcülerin en az 20 değişik oyun oynatabildiği ve geçimlerini sadece bu işten sağlayan Karagözcülerin olduğu bilgisini verir. (Ertuğ, 1993: 8-9)

Geleneksel Kıbrıs Türk tiyatrosu üzerinde çok çalışmış olan - ki bu alanda tek çalışandır- Mehmet Ertuğ, gölge oyununun yaşatılması için uğraş vermekte, Karagöz oynatmakta ve Karagöz oyunları yazmaktadır.

Kıbrıs'ta en az Karagöz kadar sevilen meddahlığın XX. yüzyılın ortalarına kadar devam ettiği bilinmektedir. Mehmet Ertuğ'dan öğrendiğimize göre Kıbrıs'ta meddah unvanı taşıyan halk sanatçısına pek rastlanmamıştır. Bunun tek istisnası "Meddah Mustafa Efendi"dir. Mehmet Ertuğ, bu hususta şunları yazmaktadır:

"...Meddahlık unvanı lâıyk görülen ve bu adla anılan tek kişi Meddah Mustafa Dayı, gerçek bir meddahtı. Büyük kahvehanelerde ve kıraathanelerde çok güzel hikâyeler anlattığını biliyoruz. Uzun boyu, heybetli görünümü, günlük yaşamındaki tatlı dili ve esprileriyle herkesin gönlünde taht kurmuş olan Meddah Mustafa Efendi, genellikle Ramazan geceleri Pehlivan'ın Kahvesi'nde güzel masallar ve hikâyeler anlatır, doğaçtan söylediği beyitlerle kendini dinleyen herkesi âdetâ büyüledi. İdadi (lise) mezunuydu. Hikâye ve masallarını 'Hissamız geldi ortaya, hikâyemiz-masalımız kaldı erteye.' deyip elini masaya vurarak bitirirdi.1950'li yılların başlarına kadar meddahlığını sürdürmüş, 1963 yılında 76 yaşında göçmüştür." (Ertuğ, 1993: 25)

Mehmet Ertuğ'un tespitlerine göre Kıbrıs'ta meddahlık geleneğini sürdüren başlıca kişiler şunlardır:

1. Meddah Mustafa Efendi {1887-1963}, 2. Aynalı (Mustafa Hüseyin İncirli) {1873 (?) -1966},
3. Hâfız Dayı (Kör Hafız), 4. Lefkaralı Mono Hüseyin, 5. Cihangirli Hüseyin Çaklı, 6. Kemaneci Kara Hasan, 7. Meselci Nene.

Yukarıda adlarını zikrettiğimiz kişiler-Meddah Mustafa hariç-adında meddah sıfatı taşımadığı halde yaptıkları işin gerçek bir meddahlık olduğunu söyleyebileceğimiz kişilerdir. Bu gibi sanatçılar, şehir ve kasabalardaki kahvehanelerde anlattıklarını dinleten bir üslûpla çevresine kalabalıkları toplayabilmiş kişilerdir.

Mehmet Ertuğ'un geleneksel Kıbrıs Türk tiyatrosuyla ilgili yayımladığı son çalışma "*Meddah Aynalı*" adını taşımaktadır. 2011 tarihli bu kitapla Aynalı'nın kendi sesinden Hasanbulliler Destanı'nın DVD kaydı da okurlara sunulmuştur. Kitapta Mehmet Ertuğ'un 27 Ekim 2010 tarihinde yapılan, "Geçmişten Geleceğe Türk Destanları" Sempozyumunda sunduğu, "Kıbrıslı Destan Anlatıcısı Meddah Aynalı" adlı bildirisine yer verilmiştir. Bununla birlikte Aynalı'dan birkaç anekdot, okuduğu destanlardan bazı bölümler ve onun çeşitli resimleri de yayımlanmıştır. Gerçek adının Mustafa Hüseyin İncirli olduğunun öğrendiğimiz Aynalı, Kıbrıslı Türkler arasında daha çok destan anlatıcısı olarak tanınır; ancak Mehmet Ertuğ "*Meddah Aynalı*" adlı bu kitabında onun en önemli özelliğinin meddahlık olduğunu vurgular.

Mehmet Ertuğ, Aynalı'nın anlattığına tanık olduğu destanların şunlar olduğunu belirtir: Hasanbulliler Destanı, Halid Arap Destanı, Açıgözlü (Ramazan Yemekleri) Destanı, Cennet Cehennem Destanı, Dolandırıcı (Alacaklı-Verecekli) Destanı, Gelmiş Geçmiş Destanı, Polis Destanı, Mida Destanı, Dr. Behiç Destanı, Lâkadamyalı Ali Destanı. (Ertuğ, 2011: 15)

Bu konuyla ilgili görüşlerimizi özetlersek; tıpkı Karagöz gibi meddahlık da teknolojinin gelişmediği devirlerde Kıbrıs Türk sosyal yaşamında yer etmiş, eğlence kültürünün merkezi olmuş ve zamanında geniş halk kitlelerini etrafına toplamış, Kıbrıs Türk seyirlik oyunlarının en önemlilerindedir.

Geleneksel Kıbrıs Türk tiyatrosu hakkında ne yazık ki yararlanabileceğimiz tek kaynak olan Mehmet Ertuğ, Kıbrıs'taki ortaoyunu hakkında şu bilgileri vermektedir:

"...Seyirlik oyunlarımız hakkında en az bilgi sahibi olduğumuz ise Ortaoyunu'dur. Belki bu da halkımızın onu başka adlarla anmasından veya ona bir eğlence gözüyle bakmasından kaynaklanmaktadır. Şurası bir gerçektir ki, Türk seyirlik oyunlarının hemen tümü Kıbrıs'ta vardı ve son zamanlara kadar da varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Hatta Kıbrıs'ta bu seyirlik oyunlarımız bir iç-içelik özelliği de göstermektedir..." (Ertuğ, 1993:32)

Mehmet Ertuğ, seyirlik oyunlarımızın iç-içelik özelliği gösterdiğini ve Kıbrıs'ta ortaoyunu oynandığını ilgili eserinde anlattığı bir anıyla ortaya koyar:

"...Bazı Karagözcüler, gösteri için gittikleri yerlerde meddahlık da yaparlardı. Ayrıca aşağıda hocam Sayın Ahmet Tansel'in çocukluk anılarından derlediğim notlarda görüleceği gibi bir meddahın ortaoyunu gösterisinde görev yaptığı da görülmüştür. Bu, yalnızca Kıbrıs'a özgü bir özellik olabilir..."

Şimdi sayın hocamın anılarına dönelim:

II. Dünya Savaşı öncesi yıllarındayız... Lefkoşa'nın Girne Kapısı girişinde, sağda, zamanın ünlü kahvehanesi Söğüt'ün Kahvesi'ne doğru yürüyoruz. Akşamın ilk saatleri, uzaktan bir ses iştiliyor: Evet, içeriye seyirci çekmek için kapı önünde meddahlık yapan ünlü Aynalı'nın sesi bu! Ağzından köpükler saçarak, var gücüyle destanlarından birini anlatıyor yine. Çevresinde bir alay çocuk onu ilgi ve merakla izliyor. Ah, bir de oyun başladığında içeriye girebilseler! Büyüklerin izni olmadığından, birkaç açığız ve cüretli dışında hemen hepsi biraz sonra dağılacaklar ve çok merak ettikleri ortaoyununu seyredebilmek için büyümeyi bekleyecekler... Oyun saati yaklaşınca, Aynalı'ya ek olarak kahve çırağı çığırkanlığa başlıyor:

-Buyurun efendiler! Kahvesi, çayı yirmi para!... Peksetemi de caba!

Ancak Aynalı'ya da on para vermeden geçmek yok. Gerçi bazıları onu görmezlikten gelip onluğu vermeden geçiyor ya, Aynalı'nın pek aldırdığı yok:

- Allah verenden de razı olsun, vermeyenden da. İlle de ille verenden!

Şık beyler, orta halliler yavaş yavaş içeriye doluyor. Arada kaçamak yapıp içeriye sızmalar da olmuyor değil. Hatta birkaç çocuk daha şimdiden içeriye saklanmışlar bile. İçeride, üç tarafı sandalyelerle çevrilmiş bir kürsü... İşte çalgıcılar ve hanendeler yerlerini alıyorlar.

Sigara dumanı içerisinde, kendilerine ikram edilen çaylarına veya kahvelerine, ödedikleri yirmi paraya dâhil peksetmelerini batırarak ve konuşarak bekleyen seyirciler, dikkatlerini oraya çeviriyorlar. Nihayet fasıl başlıyor: Kemanda uzun boyu, esmer teni ile Hıfzioğulları'ndan Kel Hasan, darbukada Rekibe Hanım, udda bir zamanların ünlü dansözü... Hanım bütün dikkatleri üzerlerinde topluyorlar.

Fasıl bittikten sonra, Pişekâr rolünde dal gibi boyuyla Ahmet Efendi, Kavuklu'ya da Mustafa Dayı'nın çıktığı asıl oyun başlıyor (Meddah Mustafa Dayı değil). Oyunun gereği yerine getirildikten sonra, aralarında zamanın bazı entelektüellerinin de bulunduğu halk yavaş yavaş dağılıp bir sonraki oyunun hayaliyle evlerine dönüyorlar.

Oyunu izlemiş olan zamanın ünlülerinden Con Rıfat ile ilkokul müdürü Niyazi Bey'i ertesi günü aynı kahvehanenin karşısına düşen hisarın önündeki kaldırımında kahvelerini yudumlarken eleştirilerini yaptıklarını görüyoruz.

Belki de yarın akşam Fellâhlar Sokağı'ndaki Türk Hasan'ın kahvehanesindeki meddah veya karagöz oyununa gitmeyi kararlaştırıyorlar.” (Ertuğ, 1993: 32-34)

Mehmet Ertuğ'a göre “II. Dünya Savaşı'nın başlaması, Kıbrıs'ta ortaoyununun sonu olmuş; topluluk elemanları, savaşın getirdiği sıkıntıların etkisiyle her biri bir yana dağılarak değişik bir işle uğraşmaya başlamışlardır.” (Ertuğ, 1993: 34)

B) Mehmet Ertuğ ve Kıbrıs Türk Seyirlik Oyunları

Kıbrıs'taki geçmişi fetih yıllarına dayanan geleneksel seyirlik oyunlar hakkındaki en önemli araştırma ve incelemeler Kıbrıs Türk seyirlik oyunları sanatçısı Mehmet Ertuğ (1939) tarafından yapılmıştır.¹ Ertuğ, küçük yaştan beri merak sardığı Kıbrıs Türk seyirlik oyunları ve özellikle Karagöz üzerinde çalışmış; bu halk sanatının Kıbrıs'ta yaşatılması için büyük çaba sarf etmiştir. Kendisinin de yazdığı elliden fazla Karagöz oyunu vardır. Oğuz Karakartal bir yazısında onu “*Kıbrıs Türk seyirlik oyunlarının tek kişilik ordusu*” olarak görür ve Ertuğ hakkında şunları yazar:

“Sanatçılar, sanatkârlar Tanrı'nın özel yarattığı kulları. Edebiyat bilimcisi Rene Wellek'in ifadesiyle “sanatta estetik gaye ile faydalıyı birleştiren insanlar”. Onlardan böyle hem kendi ruhunu, hem de toplumu doyurmaya çalışanlar daha da bir takdire lâyıklar. İşte Kıbrıs Türk kültürü içinde bu tip sanatçılardan biri, yıllardır tek başına kendi göğünde uçan, Geleneksel Kıbrıs Türk Seyirlik Oyunları'nın, Karagözcülük ve meddahlığın yaşatılması için çaba harcayan Mehmet Ertuğ. 1939 yılında Kıbrıs'ta, Yiğitler'de doğan sanatçı aynı zamanda emekli bir öğretmen, yönetici, pul derlemecisi, Kıbrıs Türk Filateli Federasyonu'nun ilk başkanlığı onun tarafından yürütülmüş. Damgalarla Bir Devletin Doğuşu adlı kitabı Türkçe ve İngilizce olarak yayımlanmış. KKTC'nin tanıtım ve varlık mücadelesi içinde onun bu kitabının yeniden basılması gerek.

Mehmet Ertuğ neredeyse ömrünün kırkbeş yılını Kıbrıs Türk seyirlik oyunlarına ve Karagözcülüğe adanmış. Onun 1990'larda KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı yayınları arasından çıkan Geleneksel Kıbrıs Türk Tiyatrosu adlı kitabı alanındaki ilk eser. Mehmet Ertuğ yeni bilgi ve belgeler ekleyerek genişlettiği kitabını “kendi imkânlarıyla” 2007 yılında Anılar ve Alıntılarla Geleneksel Kıbrıs Türk Seyirlik Oyunları adıyla Lefkoşa'da bastırılmış. (...)

¹ Yazarın bu konuda yayımlanmış eserleri şunlardır:

Geleneksel Kıbrıs Türk Tiyatrosu, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları: 31, 1993.

Anılar ve Alıntılarla Geleneksel Kıbrıs Türk Seyirlik Oyunları, Ertuğ Yayınları, Lefkoşa 2007.

Kıbrıs Türk Karagöz Oyunları, Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yayını, Lefkoşa, Nisan 2010.

Meddah Aynalı, Deniz Plaza Yayını, Lefkoşa 2011.

O, Karagöz sanatını tek başına sürükleyen bir lokomotif. Milli Eğitim Bakanlığı'nın ortaöğretim kurumlarına uygulamalı-seçmeli bir Kıbrıs Türk Gölge Oyunu dersi koyması, bu işte Mehmet Ertuğ'dan vakit geç olmadan faydalanması gerekiyor. Böylece yetişecek, ustanın yanına çırak olacak birkaç Kıbrıs Türk genci sayesinde ada Türklüğünün bu eski, köklü sanatı, onun varlığının delillerinden biri, gelecek kuşaklara ve yüzyıla aktarılabilir. Yoksa vakit geç olacak. Karagöz'e sahiplenilen Rumlar onu da çalıp götürecekler.” (Karakartal, 2009: 16)

Mehmet Ertuğ yazdığı ve uyarladığı Karagöz oyunlarını, “*Kıbrıs Türk Karagöz Oyunları*” adıyla yayımlar. Ertuğ, bu eserinde, Kıbrıs Türk Karagöz oyunlarını altı farklı grupta tasnif eder. Bunlar: 1. tam boy özgün (Kıbrıs'a özgü) oyunlar, 2. tam boy uyarlama (klasik oyunların Kıbrıs versiyonu), 3. özgün kısa oyunlar, 4. özgün uyarlamalar, 5. yeni bir uygulama: Türk mizahi zaman tüneline ve 6. güncel konularla ilgili bir anlık oyunlar (spotlar).

Bu eserde yayımlanmış olan özgün ve uyarlama oyunların sayısı 45'tir. Bu oyunların adları ve yazılış tarihleri şöyledir: *Karagöz'ün Akıl Satması* (1970'li yıllar), *Karagöz Kıbrıs Sorununu Çözüyor* (2002), *Karagöz İnternet'te* (2000), *Karagöz'ün Şarkıcılığı* (2005), *Karagöz'ün Hastalanması* (1990), *Karagöz Barışçı* (2004), *Karagöz “TEK”e Karşı* (2008), *Karagöz Uluslararası Şöhret* (2006), *Karagöz Avrupa Birliği'nde* (2004), *Karagöz “Light” Erkek* (2004), *Karagöz Ananistan'da* (2004), *Karagöz'ün Temizliği* (1991), *Karagöz'ün Çevre Koruyuculuğu* (1991), *Karagöz'ün Vasiyeti* (1991), *Karagöz'ün Babalığı* (1983), *Karagöz'ün İsim Değişmesi* (2004), *Karagöz'ün Öğütleri* (1985), *Karagöz'ün Yaşı* (2000), *Karagöz'ün Buluşu* (2003), *Karagöz'ün Yeni Mesleği* (1995), *Karagöz'ün Politikacılığı* (2006), *Karagöz ve Hacivat Niçin Öldürülmedi?* (2006), *Karagöz “Tumarhanacı”* (1960'lı yıllar), *Karagöz'ün Dakikliği* (2005), *Karagöz Milenyum'da* (2000), *Karagöz'ün Aptallığı* (2004), *Karagöz'ün Kahveciliği* (1989), *Karagöz Trafikte* (2000), *Karagöz Ozmosis'e Karşı* (2005), *Karagöz Çağdaş Baba* (2004), *Karagöz Boş Gezenin Kalfası* (2000), *Karagöz'ün Rum Sevgisi* (2006), *Karagöz'ün Mudiliği* (2000), *Karagöz'ün Verimliliği* (2001), *Karagöz'ün İşe Girmesi* (2001), *Karagöz'ün Adamlığı* (2000), *Karagöz'ün İyiliği* (2001), *Karagöz'ün Çok Yönlülüğü* (1998), *Karagöz Dünyayla Aynı Dili Konuşuyor* (2005), *Karagöz'e Bayram Ziyareti* (2004), *Karagöz Ekonomik Krizde* (2001), *Karagöz'ün Saygınlığı* (2000), *Karagöz Karagözcüye Karşı* (2005), *Karagöz Penguenler Arasında* (2005) ve *Karagöz Avrupalı* (2008).

“Türk Mizahı Zaman Tüneline” başlıklı bölümde Mehmet Ertuğ, Türk mizahının üç büyük ismini, yani Keloğlan, Nasreddin Hoca ve Karagöz ile Hacivat'ı aynı perdede buluşturur. Bu başlık altında yayımladığı oyunlarının sayısı 4'tür ve adları şöyledir: *Nasreddin Hoca'nın Saygısı* (2000), *Uygunsuz Soruya Usturuplu Cevap* (ilk yazılış 2000, yeniden 2005), *Herkes Hakkı veya Hoca'nın Kadılığı* (2005) ve *Hoca Kıbrıs Sorununu Çözüyor* (2006).

Kitaptaki özgün anlık oyun-spot tarzındaki çalışmaların sayısı 7'dir. Bunlar: Referandum Öncesi (2005), Karagöz Fin Hamamında (2006), Yorgo ile Söyleşi (2004), Papa'nın Ziyareti (2006), Referandum: NTV için (2004), Falcı (2006) ve Bay Moon Kıbrıs'ta (2010) adlarını taşımaktadır.

a) Konular:

Mehmet Ertuğ'un *Kıbrıs Türk Karagöz Oyunları* adlı kitabında yayımladığı Karagöz oyunlarını konularına göre şu şekilde tasnif edebiliriz:

1) Sosyal Mesajı Olan Oyunlar:

i. Yanlış Davranışlarla İlgili Ders Veren Oyunlar: Karagöz'ün Hastalanması, Karagöz'ün Temizliği, Karagöz'ün Çevre Koruyuculuğu, Karagöz'ün Dakikliği, Karagöz Trafikte, Karagöz'ün Verimliliği, Karagöz'ün Adamlığı, Karagöz'e Bayram Ziyareti, Karagöz'ün Saygınlığı.

ii. Bireyi ve Toplumunu Eleştiren Oyunlar: Karagöz Uluslararası Şöhret (Meşhur Adam), Karagöz'ün Vasiyeti, Karagöz'ün Babalığı, Karagöz'ün Öğütleri, Karagöz'ün Politikacılığı, Karagöz'ün Aptallığı, Karagöz Çağdaş Baba, Karagöz Boş Gezenin Kalfası, Karagöz'ün Mudiliği, Karagöz'ün İşe Girmesi, Karagöz'ün İyiliği, Karagöz'ün Çok Yönlülüğü, Karagöz Dünyayla Aynı Dili Konuşuyor, Karagöz Ekonomik Krizde, Karagöz Avrupalı, Papa'nın Ziyareti.

2) Kıbrıs (Türk-Rum ve Avrupa Birliği) Çatışmasıyla İlgili Oyunlar: Karagöz Kıbrıs Sorununu Çözüyor, Karagöz Barışçı, Karagöz Tek'e Karşı, Karagöz Avrupa Birliği'nde, Karagöz Ananistan'da, Karagöz Ozmosis'e Karşı, Karagöz'ün Rum Sevgisi, Referandum Öncesi, Karagöz Fin Hamamında, Yorgo ile Söyleşi, Referandum: NTV İçin, Falcı, Bay Moon Kıbrıs'ta, Hoca Kıbrıs Sorununu Çözüyor.

3) Karagöz'ün İş Bulmasıyla İlgili Oyunlar: Karagöz'ün Akıl Satması, Karagöz'ün Buluşu, Karagöz'ün Yeni Mesleği, Karagöz Tumarhanacı, Karagöz'ün Kahveciliği.

4) Güncel Olaylar ve Popüler Kültürle İlgili Oyunlar: Karagöz İnternet'te, Karagöz Light Erkek, Karagöz'ün Şarkıcılığı, Karagöz ve Hacivat Niçin Öldürülmedi?, Karagöz Milenyum'da.

5) Çeşitli Konulardaki Oyunlar: Karagöz'ün Yaşı, Karagöz'ün İsim Değişmesi, Karagöz Karagözcü'ye Karşı (Karagöz'ün Karagözcülüğü), Karagöz Penguenler Arasında, Nasreddin Hoca'nın Saygısı, Uygunsuz Soruya Usturuplu Cevap, Herkes Haklı (Hoca'nın Kadılığı).

Mehmet Ertuğ'un *Kıbrıs Türk Karagöz Oyunları* adlı kitabında yayımladığı 56 oyunun tamamının konu özetlerini böyle sınırları belirlenmiş bir yazıda buraya almakla

makaleyi lüzumundan fazla uzatmış olacağız. Zaten tipleri tahlil ederken zikretmiş olduğumuz örnekler, konuların anlaşılması için kâfidir. Bu sebeple Ertuğ'un oyunlarının bazılarının konularını veriyoruz:

Karagöz'ün Akıl Satması: Karagöz, her zaman olduğu gibi yine beş parasız evine nafaka götüremeyecek durumdadır. Akıl hocası Hacivat, ona bu sefer de akıl satarak geçimini sağlamasını önermektedir. Karagöz, Hacivat'ın bu önerisini, biraz da çaresizlikten olsa gerek, kabullenmek zorunda kalır ve akıl satmaya başlayınca başından birçok komik olay geçer. Karagöz, sonuçta diğer oyunlarda olduğu gibi bu işte de başarılı olamaz ve başından geçenlerin sorumlusu olarak gördüğü Hacivat'a bir kere daha öfkelenir ve hıncını onu döverek dindirir.

Karagöz Tumarhanacı: Çelebi ile Hacivat buluşurlar. Çelebi tamir ettirdiği tumarhanesinin yönetimini Hacivat'a bırakır. Hacivat da yönettiği tumarhaneye Karagöz'ü gardiyan olarak alır. Hacivat, mahallenin delilerini Karagöz'e gönderir. Karagöz bu delileri yakalayıp tumarhaneye kapatacaktır. Birinci Deli gelir, saçma sapan konuşur, Karagöz onu döver, deli kaçır. İkinci Deli (Zırdeli) gelir, o da saçmalar, Karagöz Zırdeli'yi döver, Zırdeli kaçır. En son üçüncü Deli (Zırzırdeli) gelir, saçmalamaya başlar, Karagöz bundan korkar, çünkü bu Deli diğerlerinden daha iriyarıdır, Karagöz bu delinin korkusundan saçma sapan konuşmaya başlar. Hacivat gelir, Karagöz'ün durumunu görünce Rum hekimi çağırır. Rum hekim Karagöz'ü iyileştirir. Karagöz olanlardan sorumlu tuttuğu Hacivat'ı döver.

Karagöz'ün Babalığı: Furtuna Bey'in Hanımı Karagöz'le karşılaşır. Karagöz bu kadının güzelliğinden etkilenir ve onu sırtına atıp kaçıtır. Hacivat gelir, Karagöz'e Furtuna Bey'in karısının kaybolduğunu; Furtuna Bey'in karısının bulunması için tellâllık yapacak birini aradığını söyler. Karagöz, hem kadını hem de parayı alacağı için sevinir. Karagöz tellâllığa başlar. Furtuna Bey'in Hanımının kaybolduğunu ve onun evinde olduğunu duyurur. Arnavut Çavuş gelir, Karagöz'den kadını bırakmasını ister, Karagöz Arnavut Çavuş'u döver, Arnavut kaçır. Sonra sırasıyla Acem, Himhim, Muhtar ve Yahudi gelirler, Karagöz bunları da kaçıtır. En sonunda Karagöz'ün babalığı Pekri (Bekri) gelir. Karagöz Pekri'den korkar, kadını teslim eder. Hacivat gelir, Karagöz bütün öfkesini ondan çıkarır.

Karagöz'ün Kahveciliği: Karagöz işsizlikten ve parasızlıktan dert yanar. Hacivat gelir, Karagöz'e iş bulduğunu söyler. Bu işin tam Karagöz'e uygun olduğunu ve onun çok para kazanacağını düşünen Hacivat, Karagöz'ü kahvecilik yapmaya ikna eder. Karagöz kahveciliğe başlar ancak para kazanamaz hatta borçlanır. Çünkü müşteriler içtikleri kahvenin parasını ödemezler. Önce Rum ve Yahudi gelir, Karagöz onlardan para alamaz, Rum ve Yahudi'yi döver, sonra Tuzsuz Deli Bekir gelir, o da içtiği kahvenin parasını ödemez, bağırır, tehditler savurur ve kaçır. Ardından Hacivat gelir, Karagöz'e "borç yiğidin kamçısıdır" diyerek üzülmemesini söyler. Karagöz de Hacivat'ı döver.

Karagöz Light Erkek: Hacivat ortalarda görünmez olmuştur, Karagöz merak eder, Hacivat'ın evine gider. Onun neden evden dışarı çıkmadığını sorar. Hacivat da bunun artık moda olduğunu, kendisinin karısına ve ev işlerine yardım eden bir "Light Erkek" olduğunu söyler. Karagöz'e de bu şekilde davranmasını öğütler. Karagöz karısıyla arasının düzeleceğine inanarak, Hacivat'ın öğütlerini uygular ve karısına çok kibar davranır. Ancak beklediği tepkiyi göremez. Zira kibarlığa alışmamış olan Karagöz'ün karısı ona küfreder, hakaret eder. Karagöz de gidip Hacivat'ı bir güzel döver.

Uygunsuz Soruya Usturlu Cevap: Karagöz ve Hacivat abdesthanede sakız çiğnemenin günah sayılıp sayılmadığı konusunda tartışmaktadırlar. Bu meseleyi çözemezler ve birbirlerine düşerler. Sonunda en doğru cevabı alacaklarına inandıkları Hoca'ya danışmaya karar verirler. Keloğlan ise Karagöz ve Hacivat'ın tartışmasını izler, büyük keyif alır, ortalığı yatıştıracağına daha da alevlendirir. Sonunda malum soru Hacivat tarafından Hoca'ya sorulur. Hoca'nın bu münasebetsiz soruya cevabı alaylı ve ironik olur: "Abdesthanede sakız çiğnemek günah sayılmaz; ancak gören olursa, başka şey çiğnediğinizi sanır!..."

Herkes Haklı (Hoca'nın Kadılığı): Karagöz'den sürekli olarak dayak yiyen Hacivat onu Hoca'ya şikâyet eder. Hoca iki tarafı da dinler ve kararını verir: hem Karagöz'ü hem de Hacivat'ı haklı bulur. Zira Karagöz'ün Hacivat'ı dövmeye, Hacivat'ın ise Karagöz'ü küçük düşürmeye ve onunla alay etmeye hakkı yoktur. Bu karara "hem davalı, hem davacı haklı" diyerek en çok Keloğlan sevinir.

b) Kıbrıs Türk Karagöz Tipleri:

Karagöz oyununun kişileri, belli özellikler taşıyan, bu özelliklerle tanınan ve perdeye yansıyan tiplerdir. Yani Karagöz kişilerinin en büyük özelliği tip olmalarıdır. Tip; belirli bir mesleği, zihniyeti ya da çevreyi temsil eden, kalıplaşmış davranışlar ve konuşmalar sergileyen, aynısı veya benzeri başka eserlerde de karşımıza çıkabilecek kahramanlara denir. Tipler ya tamamen iyi ya da kötüdür, yani tek yönlüdür.

Kıbrıs Türk Karagöz'ünün belli başlı tipleri şunlardır:

1. Asıl kişiler: Oyunların asıl (ksen) kişileri Karagöz ve Hacivat'tır.

Karagöz: Karagöz oyununa adını veren iki asıl (ana-ksen) kişiden biridir. Bütün oyunlarda (56 oyunda) Hacivat'la birlikte işlevli bir rolü vardır. Hacivat'ın tam zıddı bir tiptir. Okumamış, eğitim görmemiş, biraz saf, zaman zaman kabalaşan bir halk adamını temsil eder. Karagöz, Ortaoyunu'ndaki Kavuklu tipine karşılık gelir. Karagöz'ün belli bir işi ve mesleği yoktur. Çok çeşitli işler yapar. Doğru dürüst bir işe sahip olmadığı için de para sıkıntısı çeker. Parasızlıktan istemediği işlerde çalışmak zorunda kalır.

Örneğin “*Karagöz’ün Akıl Satması*” (Ertuğ, 2010: 9-16) oyununda akıl satıcı, “*Karagöz Tumarhanacı*” (Ertuğ, 2010: 67-70) oyununda gardiyan, “*Karagöz’ün Kahveciliği*” (Ertuğ, 2010: 78-81) oyununda kahveci ve “*Karagöz’ün İşe Girmesi*” (Ertuğ, 2010: 94-95) oyununda da memur olarak karşımıza çıkar. Bunların yanı sıra Karagöz, “*Karagöz’ün Yeni Mesleği*” (Ertuğ, 2010: 62) adlı oyunda mesleğinin demircilik olduğunu söyler. Eğitim durumunu gizlemez, “*Karagöz’ün Kahveciliği*” oyununda “*iyi amma, benim okumam yazmam yok; bana bir de kâtip lâzım!*” diyerek okuma ve yazması olmadığını açıkça ifade eder. Hacivat’ın söylediklerini genellikle anlamaz veya yanlış anlar; hemen öfkelenir ve tepkisini Hacivat’ı döverek veya diline ne gelirse söyleyerek çıkarır. Türkçeyi bozarak kendi ağız özellikleriyle konuşan zimmî (Müslüman olmayan) tiplerle daima alay eder. Onların söylediği kelimeleri anlamazlıktan gelerek bunlara yeni manalar yükler. (Ertuğ, 2010: 34-35) Hacivat gibi iş adamı değildir; çoğu zaman giriştiği işlerde zararlı çıkar. *Karagöz’ün Kahveciliği*” oyununda Rum, Yahudi ve Tuzsuz Deli Bekir tarafından alacağı verilmeyerek mağdur edilir. (Ertuğ, 2010: 79) Karısıyla başı her zaman derttedir, onu bir türlü memnun edemez, sürekli kavga ederler “*Karagöz Light Erkek*” adlı oyunda karısı tarafından hakarete uğrar. (Ertuğ, 2010: 34-35) Saftır, çabuk kanar. Hacivat’ın her söylediğine inanır ve olmayacak işlere girer. Meselâ “*Karagöz’ün Şarkıcılığı*” (Ertuğ, 2010: 22-23) oyununda sesi güzel olmamasına rağmen, Hacivat tarafından şarkıcılığa yönlendirilir. Bütün bu özelliklerinin yanı sıra, Karagöz’ün toplumsal ve siyasal eleştiri ve taşlama yaptığı da görülür. Örneğin, “*Karagöz Uluslararası Şöhret (Meşhur Adam)*” (Ertuğ, 2010: 30-31) oyununda, yazdıkları ve yaptıklarıyla dünya çapında ün kazanmış bir takım sanatçılara getirilmiş bir eleştiri söz konusudur. Karagöz, vatan ve milletsever bir tip olarak karşımıza çıkar. Ülkesinin ve milletinin çıkarlarına ters düşen hiçbir şeye onay vermez. AB’ye ve Annan Planı’na karşıdır. Bu konulardaki görüşlerini gizlemez, açık yüreklilikle ortaya koyar. (Ertuğ, 2010: 32) Taviz vererek, topraklarımızı terk ederek yapılacak bir barışa karşı olduğunu söyler (Ertuğ, 2010: 18) ve Annan Planı’nı destekleyenleri, “*Senin akıl hocaların da herhalde akılları ile midelerinin yerini değiştirmişler... Yani hepsi senin cinsinden!*” (Ertuğ, 2010: 37) diyerek eleştirir. Karagöz’ün menfi bir tip olarak karşımıza çıktığı tek oyun “*Karagöz’ün Babalığı*” (Ertuğ, 2010: 44-47) adını taşıyan oyundur. Mehmet Ertuğ, bu oyun hakkında şunları yazar:

“...Bu oyunda Karagöz kimseyi dinlemeyen, kadın kaçıran, devletin güvenlik güçlerine bile karşı gelen bir tip olarak karşımıza çıkmakta; sonunda üvey babasını (babalığı) dinleyerek yola gelmektedir.” (Ertuğ, 1993: 7)

Mehmet Ertuğ’un Karagöz tasvirleri (suretleri) incelendiği zaman Karagöz’ün giyimine kırmızı rengin hâkim olduğu görülür. (Ertuğ, 2007: 123; Ertuğ, 2010: 139) Bir kolu oynaktır. Başında “Iskırlak” adı verilen şapkası vardır. Belinde bir kuşak sarılıdır. Ayrıca, belinde, kuşağından sarkan bir tütün kesesi bulunur. Altında dizlik vardır. Yüzü yuvarlak, gözleri iri ve top sakallı olarak tasvir edilmiştir.

Hacivat: Karagöz oyunun diğer asli tipidir. Bütün oyunlarda (56 oyunda) işlevli bir rolü vardır. Ortaoyunu'ndaki Pişekâr tipine karşılık gelir. Hacivat tam boy oyunlarda perdeye semai (şarkı) okuyarak gelir:

*“Hanaylar yaptırdım döşetemedim
Çifte kumruları eş edemedim
Zalim felek ile baş edemedim
Konma bülbül konma çeşme taşına
Bu gençlikte neler geldi başıma.”*

Ardından da:

*Of hay Hak! Meşhur kelâmlar:
Dünyada istersen edesin rahat,
Kimseye kulak asma, keyfine bak!
Bir iş bul kendine, düşünme derin,
Ayağı kapalı dut, kelleyi serin!*

Derler ki:

*Aklın yolu birdir, yoktur başka;
Akıl yoksa eğerlim başta,
Ne kuruda biter ne de yaşta!
Diyelim bu gece de Allah işimizi rast getire!*

Yâr bana bir eğlence! Aman bana bir eğlence!” (Ertuğ, 2010: 9)

diyerek Karagöz'ü perdeye çağırır. Her oyunda Karagöz'den dayak yemesine karşılık yine de ondan vazgeçmez. (Ertuğ, 2010: 93) Karagöz'e, okumuş ve mürekkep yalamış bir kişi olduğunu her fırsatta dile getirir. Örneğin “*Karagöz Uluslararası Şöhret*” oyununda “*Aman efendim, nasıl oldu? Ben, bu kadar zaman okudum yazdım; o kadar mürekkep yaladım ama değil uluslararası, ülke çapında şöhret bile olamadım! Sen nasıl becerdin?*” (Ertuğ, 2010: 30) derken hem bu özelliğini vurgulamakta hem de kışkırtıcı bir tip olduğunu göstermektedir. Ağzı laf yapan, yüze gülmesini bilen ve nabza göre şerbet veren bir kişi olduğu için politikacılık mesleğini dünyanın en geçerli işi olarak sayar. Bunu “*Karagöz'ün Politikacılığı*” oyununda Karagöz'e açıklar. (Ertuğ, 2010: 63) Karagöz, politikacılığın yalan dolana, alavere ve dalavereye dayandığını ve tam kendisine göre bir iş olduğunu söylediği zaman bunu yadırgamaz, normal görür ve şöyle der: “*Aman efendim, bunların kime ne zararı var? İlle de söylediğini yapmak gerekmez... Hele bir de Hasan'ın külahını Ahmet'e, Ahmet'inkini de Mehmet'e giydirdin mi, işler tamam! Bırak onlar birbiriyle didişsin, sen keyfine bak!*” (Ertuğ, 2010: 63) Karagöz'e iş bulur; etkili ve ikna edici konuşarak Karagöz'ün bu işlere girmesini sağlar. (Ertuğ, 2010: 78) Övünmesini sever ve devamlı bilgicilik taslar.

(Ertuğ, 2010: 101) Zaman zaman Karagöz'ün anlayamayacağı şekilde ağır ve lügatli konuşarak onu kızdırır. (Ertuğ, 2010: 74) Bilgisi çok derin olmamakla birlikte her konuda biraz bilir ve fikir beyan eder: “*Karagöz'ün Yaşı*” (Ertuğ, 2010: 55-56) oyununda, hesap ve matematik bilgisinden, “*Karagöz Trafikte*” (Ertuğ, 2010: 82) oyununda, trafik kurallarından, “*Karagöz'ün Hastalanması*” (Ertuğ, 2010: 25) oyununda, hastalıktan korunmak için yapılması gerekenlerden, “*Karagöz'ün Şarkıcılığı*” (Ertuğ, 2010: 22) oyununda, hangi tarzda söylenen şarkıların piyasada tutulup sevilleceğinden ve “*Karagöz Tek'e Karşı*” (Ertuğ, 2010: 28) oyununda da siyasetten söz eder. Öğüt verir. (Ertuğ, 2010: 82) Görgü kuralları konusunda Karagöz'ü her zaman uyarır ve ona yapması gerekenleri anlatır: “*Karagöz'ün Temizliği*” (Ertuğ, 2010: 38) oyununda, yıkanmak ve kişisel temizlik kuralları konusunda, “*Karagöz'ün Çevre Koruyuculuğu*” (Ertuğ, 2010: 40) oyununda, çevreye karşı duyarlı olmanın, çevremizi temiz tutmanın ve karanlıkta bile esnerken ağzımızı kapatmanın uygar bir insanın vasıfları olduğu yönünde, “*Karagöz'ün Adamlığı*” (Ertuğ, 2010: 96) oyununda, selamlaşmanın önemli bir görgü kuralı olduğunu ve “*Karagöz'ün İyiliği*” (Ertuğ, 2010: 98) oyununda da, ölen bir insanın ardından ailesine ve yakınlarına taziye dileklerinde bulunmanın gerekli olduğunu öğütler. Ancak, bütün bu görgü kuralları hakkında Karagöz'e attığı nutuklardan sonra kendisinin de bazı görgü kurallarına uymadığı görülür. (Ertuğ, 2010: 40-41) Karagöz bir kişidir. Fakat iş yapmaktan ziyade o işi ayarlayıp Karagöz'e yaptırır. (Ertuğ, 2010: 58) İstediklerini yaptırmak için hileye ve kurnazlığa başvurur, söylenenleri kabul eder görünür ancak sonunda Karagöz'ü oyuna getirmesini bilir. (Ertuğ, 2010:51) Meraklıdır; hemen hemen bütün oyunlarda Karagöz'ün ne yaptığını, nerede olduğunu, ne iş tuttuğunu öğrenmeye çalışır. Bunun için de sabah sabah Karagöz'ün kapısına gelir. Sürekli olarak Karagöz'den hakaret işitmesine rağmen bundan vazgeçmez. (Ertuğ, 2010: 20) Karagöz, oyunlarda Hacivat'a şu isimlerle hitap eder: Hacivat, Hacıbuba, Hacıcavcav, Hacivat Çelebi ve Hacivat Efendi.

Hacivat'ın giyimine yeşil renk hâkimdir. (Ertuğ, 2007: 123; Ertuğ, 2010: 139) “Başlığı sikke, sarık ve enseye sarkan dalyazandan meydana gelen bir Nakşibendî tarikatının külâhına benzetilmiştir.” (And, 1969: 291) Tıpkı Karagöz'ünki gibi beline bir kuşak sarılıdır ve bu kuşaktan sarkan bir tütün kesesi vardır. Alttan kırmızı renkte dizlik giyer. Yüzü Karagöz'ün tersine ince, sakalı sivridir.

2. Kadınlar: Karagöz oyunlarındaki kadınların hepsine “Zenne” adı verilir. Bunlar oyunların kadın tipleridir. Zenneler, daha sonraki dönemlerde müstakil şahıslar haline gelmişlerdir ve yaptıkları işlere göre ya da akrabalık bağlarına göre isimlendirilirler. Bir de Ortaoyunu'ndaki zenneler vardır ki bunlar kadın kılığına girmiş erkeklerdir. Bu sebeple, Karagöz'deki zennelerle onlar karıştırılmamalıdır.

Mehmet Ertuğ'un araştırma ve derleme çalışmalarından öğrendiğimiz kadarıyla, Türkiye Karagöz'ündeki zenne tiplerinin birçoğu Kıbrıs'ta oynanan eski

Karagöz oyunlarında bulunmaktaydı. Fakat yazıktır ki eski metinler yazıya aktarılmadıklarından bugün için ancak Karagöz meraklısı yaşlılardan veya Karagöz oynatıcılarının (hayalî) akrabalarından edindiğimiz sınırlı bilgilerle yetinmekteyiz.

Mehmet Ertuğ'un yazdığı oyunlarda karşımıza çıkan başlıca kadın tipleri şunlardır: Hanım Kız (Sümbül Hanım), Karagöz'ün Karısı, Furtuna Bey'in Hanımı ve Elmaz Köçek.

Hanım Kız (Sümbül Hanım): Oyunlarda adı daha çok Hanım Kız olarak geçen bu tip, mahallenin genç ve güzel kızıdır. Türk Karagöz oyunlarındaki birçok kadın tipinin aksine, namuslu ve ahlaklı bir genç kız olarak karşımıza çıkar. Görüldüğü oyunlar: *Karagöz'ün Akıl Satması*, *Karagöz Milenyum'da* ve *Karagöz'ün İsim Değişmesi*'dir. Görüldüğü üç oyunda da Karagöz ile diyaloga girer. Karagöz'e "dayı", "Garagöz Amca" ve "Karagöz Amca" diye hitap eder. Perdeye Kıbrıs şarkıları söyleyerek gelir. *Karagöz'ün Akıl Satması* oyununda:

"Yumurtalar gaynıyor tavada,
Münüse'min aklı fikri havada
Ah aman aman Münüse'm aman,
Yâr aman aman bir tanem aman!" (Ertuğ, 2010: 14)

şarkısını, Karagöz'ün İsim Değişmesi oyununda:

"Al olur, bal olur Gıbrıs gelini,
Geline söyleyin benim halimi..." (Ertuğ, 2010: 50)

şarkısını ve *Karagöz Milenyum'da* oyununda: "Atladım bahçeye girdim aman..." (Ertuğ, 2010: 74) şarkısını söyler. Karagöz, sokakta Hanım Kız'la karşılaştığı zaman onun güzelliğinden adeta büyülenir, eli ayağına dolanır. Genellikle onun güzelliğini anlatan şu ifadeleri kullanır."... *Aman Allah'im bu da kim? Gökten melek mi endi ne? Aman bana bir şeyler oluyor; bu ne güzellik? Yirmi paralık aklım vardı, o da gitti.*" (Ertuğ, 2010: 15) Karagöz'e yüz vermez. Karagöz'e akıl verdiği de olur. (Ertuğ, 2010: 50) Görgü kurallarına uyar ve bilgilidir. *Karagöz Milenyum'da* oyununda, Karagöz'ün yeni yılını (1 Ocak 2000-Milenyum) kutlamaya gider ve ona Milenyum'un ne olduğunu izah eder. (Ertuğ, 2010: 74)

Giyimine kırmızı renk hâkimdir. (Ertuğ, 2007: 111; Ertuğ, 2010: 139) Tek paçalı uzun eteğinin altında siyah iskarpinleri² vardır. Sarı kırmızılı tonlardaki bluzunun kolları bol ve bileklerine kadar uzundur. Başında mavi şeritli kırmızı hotoz³ takar. Hanım Kız tasvirinin, diğer kadın tasvirlerine göre çok belirgin bir özelliği

² İskarpin: Ökçeli, konçsuz ayakkabı. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, 10. Baskı, Ankara 2005, s.982.

³ Hotoz: Kadınların süs için saçlarının üstüne taktıkları, çeşitli renk ve biçimde yapılmış küçük başlık. A.g.e., s.901.

vardır: Başına taktığı hotozun tepesinde ve altında Türk bayrağındaki yıldızı hatırlatan bir ay ve yıldız mevcuttur. Bu özelliğiyle Hanım Kız (Sümbül Hanım) sureti, Kıbrıs Türk Karagöz Oyunları'ndaki suretler içerisinde en çok sevilenlerden biri olmuştur.

Suretin vücut hatları ayrıntılarıyla belirtilmiştir. İnce beli ve geniş omuzları vardır. Başındaki hotozun altından sarkan uzun saçları omuzlarının üstüne düşer. Yüzü son derece kibardır. Gözleri ve kaşları belirgin, yanakları kırmızı, burnu sivri ve dik, dudakları da son derece küçük olarak tasvir edilmiştir. Elinde küçük bir değnek tutmaktadır.

Kıbrıs Türk Karagöz'ünün son hayalilerinden biri olan Lefkeli Mehmet Salih Efendi (1922-1967)'nin sandığından çıkan Hanım Kız (Sümbül Hanım) sureti, Mehmet Ertuğ tarafından aslından yenilenerek günümüze ulaştırılmıştır. Bu suretin; tasarım, yapım ve kesiminin kime ait olduğu bilinmemektedir. Mehmet Ertuğ, Mehmet Salih Efendi'nin sandığından çıkan suretlerin, çıraklığını yaptığı Mulla Hasan ve Polili Karagözcü Hasan'dan kendisine aktarılmış olduğunu, en az iki kuşak öncesine kadar dayandığını, bunun suretlerin yapımından ve şekillerinden anlaşıldığını yazmaktadır. (Ertuğ, 2007: 101)

Karagöz'ün Karısı: Üç oyunda karşımıza çıkar. Bu oyunlarda perdeye gelmeyerek içerden konuşur. Genellikle kocasıyla anlaşamaz ve kavga eder. Dırdırcı ve yaygaracı bir kadındır. Karagöz'e devamlı surette hakaret eder. (Ertuğ, 2010: 34-35) Kocasına “yamyam”, “moruk”, “nonoş”, “bana erkek koca lâzım” diye bayağı ifadelerle seslenen menfi bir tip olarak karşımıza çıkar. Karagöz'ün para sıkıntısına rağmen devamlı şekilde istekleri vardır. (Ertuğ, 2010: 86) Görüldüğü Oyunlar: *Karagöz Light Erkek, Karagöz Çağdaş Baba ve Karagöz'e Bayram Ziyareti*'dir. Tasarım, çizim ve kesimi Mehmet Ertuğ'a ait olan Karagöz'ün karısı suretinin (Ertuğ, 2010: 141) giyimine lacivert renk hâkimdir. Sokak kılığında başta kırmızı başörtüsü, lacivert ferace⁴ ve siyah pabuç giyer.

Furtuna Bey'in Hanımı: Sadece “*Karagöz'ün Babalığı*” oyununda yer alır. Karagöz tarafından kaçırılan kadındır. Perdeye şu şarkı ile gelir:

*“Düriyemin güğümleri kalaylı
Fistan giymiş etekleri alaylı...”* (Ertuğ, 2010: 45)

Güzel bir kadındır. Karagöz kendisini gördüğü zaman “*Bu ne güzellik yârabbi? Bunu kaçırmalı!...*” der. Saf biridir. Karagöz'ün söylediği yalana hemen kanar. (Ertuğ, 2010: 45)

Elmaz Köçek (Oyuncu Kız): Kıbrıs Türk Karagöz oyunlarının eğlendirici kişilerinden olan oyuncu kız veya oyunlardaki adıyla Elmaz Köçek, perdeye oyunun

⁴ Ferace: Kadınların sokakta giydikleri, mantoya benzer, arkası bol, yakasız, çoğu kez eteklere kadar uzayan üst giysisi. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549,10. Baskı, Ankara 2005, s.689.

sonunda çıkar. Yani oyunun olay örgüsüne katılmaz. Oyunda geçen olayların iyiye bağlanması neticesinde genellikle Karagöz tarafından –bazen de Karagözcü tarafından– “*Giderayak şu Elmaz Köçeği çağırayım da keyfimiz yerine gelsin! Neredesin Elmaz, nerede?*” (Ertuğ, 2010: 16) diyerek perdeye çağrılır. Perdede klâsik oyun havaları, Kıbrıs türküleri (Dillirga türküsü) ve nününü (nâreke) sesi eşliğinde dans eder. Görüldüğü oyunlar: *Karagöz’ün Akl Satması*, *Karagöz Barışçı*, *Karagöz Uluslararası Şöhret*, *Karagöz Avrupa Birliği’nde*, *Karagöz Light Erkek*, *Karagöz Ananistan’da*, *Karagöz’ün Politikacılığı*, *Karagöz ve Hacivat Niçin Öldürülmedi?*, *Karagöz Tumarhanacı*, *Karagöz’ün Aptallığı*, *Karagöz Ozmosis’e Karşı*, *Karagöz’ün Rum Sevgisi*, *Karagöz’ün Verimliliği*, *Karagöz’ün İşe Girmesi*, *Karagöz’ün Adamlığı*, *Karagöz’e Bayram Ziyareti*, *Karagöz Ekonomik Krizde ve Karagöz Karagözcü’ye Karşı*’dır. Yapım ve kesimi Mehmet Ertuğ’a ait olan Elmaz Köçek tasvirinin giyimine yeşil ve kahve renkleri hâkimdir. (Ertuğ, 2010: 140)

3. Erkekler: Kıbrıs Türk Karagöz oyunlarındaki erkek tipleri Müslüman olan ve olmayanlar (Zimmî) olarak gruplandırabiliriz.

i. Müslüman Tipler: Bunlar Tuzsuz Deli Bekir, Çelebi, Pekri (Bekir), Arap, Arnavut Çavuş, Acem (İranlı), Hımhum Çelebi, Mahalle Muhtarı, Nasreddin Hoca, Keloğlan, Deli ve Zırzır Deli’dir.

ii. Müslüman Olmayan (Zimmî) Tipler: Bunlar Rum, Yahudi, Frenk ve Zırzır Deli’dir.

Tuzsuz Deli Bekir: Karagöz argosunda “*Matiz*”de denilen Tuzsuz Deli Bekir, kabadayı ve sarhoş tiplerin en önemlisidir. Perdeye meşhur narasını atarak gelir:

*“Heyyt, nedir be bu gürültü buracıkta?
Var mı be bir yan bakan? Heyyte!”* (Ertuğ, 2010: 15)

Öldürmedeki hüneri ile öğütür, annesini ve babasını bile kestiğini söyler:

“Anamı kesen ben, bubamı şişte çeviren gene ben!” (Ertuğ, 2010: 80)

Korkutmak, sindirmek ve kaba kuvvete başvurmak en büyük özelliğidir:

*“Bana adıynan şantıynan datsız duzsuz Deli Bekir derler!
Var mı be bir yan bakan?”* (Ertuğ, 2010: 51)

diyerek dövüşmeye her zaman ve her durumda hazır olduğunu haykırır. Sert görüntüsüne, attığı korkunç naralara ve öldürme tehditlerine rağmen bağışlayıcıdır. Görüldüğü üç oyunda da bağırır, gözdağı verir ancak Karagöz’le kavgaya etmez. Onu son

anda bağışlar, cezalandırmaz. Yine naralar atıp tehditler savurarak perdeden çekilir. Tuzsuz Deli Bekir, sözde ortaya çıkan karışık durumları, sorunları ve haksızlıkları halletmek için olaylara dâhil olsa da aslında bu durumların ortaya çıkmasında onun da payı vardır. Meselâ, “*Karagöz’ün Kahveciliği*” oyununda Karagöz’ü dolandıran, ona içtiği kahvelerin parasını ödemeyen kişilerden biridir. (Ertuğ, 2010: 80)

Görüldüğü oyunlar: *Karagöz’ün Akıl Satması*, *Karagöz’ün İsim Değişmesi* ve *Karagöz’ün Kahveciliği*’dir. Giyimine kırmızı ve yeşilimsi tonlar hâkimdir. (Ertuğ, 2010: 140) Başında sarık, üstünde cepken⁵, altında potur⁶ ve sırmalı tozluk⁷ vardır. Bir elinde kama, diğer elinde de içki şişesi bulunur. Ayrıca belinde asılı duran kılıcı vardır.

Çelebi: Karagöz oyunlarının önemli tiplerinden biridir. Mehmet Ertuğ’un *Kıbrıs Türk Karagöz Oyunları*’nda sadece “*Karagöz Tumarhanacı*” oyununda yer alır. Perdeye “*Kâtibim*” şarkısını söyleyerek gelir. Diyalogu Hacivat’ladır. Konuşması gayet düzgün standart bir Türkçedir. Naziktir, görgü kurallarına riayet eder. Oyunda emlak sahibi biri olarak karşımıza çıkar. Tımarhanesini yönetmek için Hacivat’ı aracı yapar. (Ertuğ, 2010: 68) Karagözcü Lefkeli Mehmet Salih Efendi’nin sandığından çıkan suretlerden biri de Çelebi’dir. (Ertuğ, 2007: 120) Tasarım, yapım ve kesimi kime ait olduğu bilinmeyen bu tasvir, genç, ince ve uzun boylu bir delikanlı olarak gösterilmiştir. Giyimine kırmızı ve kahve tonlar hâkimdir. Başında fesi vardır.

Pekri (Bekri): Kabadayı ve sarhoş tiplerden bir diğeri de Pekri (Bekri) ’dir. Sadece “*Karagöz’ün Babalığı*” oyununda görülür. Burada Karagöz’ün babalığı (üvey babası) olarak karşımıza çıkar. Karagöz Furtuna Bey’in karısını kaçırdığı zaman kimseyi dinlemez, hatta devletin güvenlik güçlerine bile karşı çıkar. Ancak Pekri geldiği zaman ondan korkar, yola gelip kadını serbest bırakır. (Ertuğ, 2010: 47) Pekri’nin bu tutumu, oyunlardaki kabadayı ve sarhoşlar grubunun ortak özelliğidir. Bunlar, oyunlardaki karışık işlerin halledilmesi, sorunların çözülmesi ve mahalle halkı üzerinde otorite kurmalarıyla tanınırlar.

Tasarım, yapım ve kesimi kime ait olduğu bilinmeyen ve hayalî Lefkeli Mehmet Salih Efendi’nin sandığından çıkan Pekri (Bekri) tasvirinin, giyimine hâkim renkler yeşil ve kahve tonlardır. (Ertuğ, 2010: 144)

Arap: Arap, Anadolu dışından gelen kişilerdendir. Perdeye ya;

“*Yalelli yalelli, yalelli yalel!*

Yalelli yalelli, yalel ya felek!” (Ertuğ, 2010: 58)

⁵ Cepken: Kolları yırtmaçlı ve uzun, harçla işlenmiş bir tür kısa, yakasız üst giysisi. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları:549, 10. Baskı, Ankara 2005, s.360.

⁶ Potur: Arka tarafında kırmaları çok, bacakları dar bir tür pantolon. A.g.e., s.1623.

⁷ Tozluk: Pantolonun parçasını tozdan korumak için ayakkabının üzerine geçirilip düğmelenen veya dizden aşağı uzanarak ayağın üstünü örten dar paçalık, getr. A.g.e., s.1999.

şeklindeki kalıplaşmış maval (yalan-uydurma söz) sözleriyle ya da

“Salamun aleykum,
Alaykum salam!
Salam, salam, salam!
Salam ya seydi salam!” (Ertuğ, 2010: 12)

teranesiyle çıkar. Görüldüğü oyunlar: *Karagöz'ün Akıl Satması*, *Karagöz'ün İsim Değişmesi* ve *Karagöz'ün Buluşu* 'dur. Görüldüğü üç oyunda da diyalogo Karagöz'ledir. Karagöz çoğu zaman kendisine “Hacı”, “Hacı Fıfış”, “Mezarlık Kargası”, “günüz feneri” ve “kelek” diye hitap eder. Konuşmasında “ lâ, ayva, mafış, vallahel azim” gibi Arapça kelimeler kullanır. Türkçeyi bozarak, geldiği yerin ağız özellikleri ve Arap hançeresiyle konuşur. Bu yüzden Karagöz'le iletişim kuramaz. Çoğu zaman iki taraf, birbirini ya anlamaz ya da yanlış anlar. Bu husus oyunların güldürme unsurunu teşkil eder ve “*Taklit*” adını alır. Perdeden Karagöz'den dayak yiyerek ayrılır. (Ertuğ, 2010: 49) Tasarım, çizim ve kesimi Mehmet Ertuğ'a ait olan Arap tasvirin giyimine yeşil ve kahve tonları hâkimdir. (Ertuğ, 2010: 139) Başına kefiye⁸ takar. Arabesk gömlek ve etek giyer. Belinde kuşağı vardır. Siyah gür sakalı çenesine doğru sivrileşir.

Arnavut Çavuş: Anadolu dışından gelen kişilerdendir. Sadece “*Karagöz'ün Babalığı*” oyununda yer alır. Devletin güvenlik güçlerindedir. Karagözle diyaloga girer. Konuşmasında göze çarpan özellik “r” harfini çok kuvvetli olarak telaffuz etmesi ve “more”, “bre” sözcüklerini sık kullanmasıdır. Karagöz Furtuna Bey'in karısını kaçırdığı zaman onu tevkif etmek üzere gelir; ancak Karagöz'den dayak yiyerek kaçır. (Ertuğ, 2010: 46) Tasarımı, yapımı ve kesimi kime ait olduğu bilinmeyen ve Karagözcü Lefkeli Mehmet Salih Efendi'nin sandığından çıkan Arnavut suretinin (Ertuğ, 2010: 142) görünüşü şöyledir: Başında kırmızı fes takar. Üstten siyah gömlek, alttan kırmızı potur, sarı tozluk ve kırmızı ayakkabı giyer. Elinde karabinası, belinde de asılı duran kılıcı vardır. Bıyiksız ve genç bir delikanlı olarak tasvir edilmiştir.

Acem (İranlı): Anadolu dışından gelen kişilerden bir diğeri de Acem'dir. Sadece “*Karagöz'ün Babalığı*” oyununda görülür. Perdeye şu şarkı ile gelir:

“Eyrandan gelirem, başım duman
Bir dost bulamadım, aman aman!” (Ertuğ, 2010: 46)

Karagöz'den dayak yer ve “*Men de buradan geçaram!*” diyerek perdeyi terk eder.

Hımhım Çelebi: Karagöz oyunlarının özürülü kişileri arasında değerlendirilebilecek Hımhım, burnundan konuşmasıyla bilinir. Yalnız “*Karagöz'ün*

⁸ Kefiye: Arapların kullandığı ve omuzları da örten, püsküllü erkek baş örtüsü. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, 10. Baskı, Ankara 2005, s.1127-1128.

Babalığı” oyununda görülür. Karagöz diğer tiplere yaptığı gibi, Hımhım ile da alay eder ve onu döver. (Ertuğ, 2010: 46) Kıbrıs Türk Karagöz oyunlarında iki çeşit Hımhım tasviri vardır. Hımhım Çelebi ve Burunsuz Hımhım. (Ertuğ, 2007: 118-119) Bu tasvirler, Karagözcü Mehmet Salih Efendi’nin sandığından çıkmıştır. Tasarım, yapım ve kesiminin kime ait olduğunu bilmediğimiz bu suretlerden Hımhım Çelebi’nin giyimine kırmızı ve yeşil renkler hâkimdir. Burunsuz Hımhım’ın ise kırmızı renk hâkimdir. İkisinin de başında kırmızı fes vardır. İkisi de kısa boylu ve tıknazdır. Burunsuz Hımhım’ın elinde ayrıca bastonu vardır.

Mahalle Muhtarı: Bir tek “*Karagöz’ün Babalığı*” oyununda yer alır. Geçici kişilerdendir. Bunlar Karagöz oyunlarında pek fazla rolleri olmayan kişilerdir. Mahallenin asayişinden sorumludur. *Karagöz’ün Babalığı* oyununda Karagöz tarafından korkutulduğu için, asayişi bozan Karagöz’ü etkisiz hale getiremez.

Nasreddin Hoca: Nasreddin Hoca (1208 (?) -1284 (?), ince nükteli, düşündürücü ve güldürücü fıkralarıyla ünlü bir Türk halk kahramanıdır. XIII. yüzyılda Selçuklular döneminde yaşadığı kabul edilmektedir. Hoca, çağdan çağa, okumuş, okumamış, Türkçeyi konuşan her kuşaktan değişik toplumsal sınıf ve tabakalardaki insanların benimsediği fıkralarıyla halk zekâsının sembolü olmuştur. Nasreddin Hoca fıkralarının genel olarak içerikleri üzerinde yapılacak bir değerlendirmede şunları söyleye biliriz: Bu fıkralar aracılığıyla toplum içinde bazı kimselerin inanışlarında taassup derecesindeki davranış biçimlerine, ibadet ve dualarında kişisel menfaatlerini ön plana çıkarana karşı daima çok ince, nükteli, alaylı sözlerle cevap verilmiş ve onların bu davranışları hicvedilmiştir. Nasreddin Hoca bu fıkralarda, kıvrak, keskin zekâsı ile halka zulüm ve haksızlık yapanlarla da mücadele etmiş; zalimler, dalkavuklar, ikiyüzlüler, hak yiyenler onun zekâsıyla zaman zaman gülünç ve kötü durumlara düşürülmüştür.

Mehmet Ertuğ’un “Türk Mizahı Zaman Tünelinde” başlığı altında Nasreddin Hoca’ya yer verdiği oyunlar şunlardır: “Nasreddin Hoca’nın Saygısı”, “Uygunsuz Soruya Usturuplu Cevap”, “Herkes Haklı (Hoca’nın Kaldığı)” ve “Hoca Kıbrıs Sorununu Çözüyor.” Nasreddin Hoca, adı geçen dört oyunda da eşiği Kocaoğlan’a ters binmiş vaziyette perdenin ortasında görünür. Nününü ile çalınan Klasik Türk müziğinden sonra Karagözcü’nün (Mehmet Ertuğ) Hoca’ya söylediği şu dörtlük ile oyunlar başlar:

*“Hoca hoca hoca,
Nasreddin Hoca!
Acep bu işleri,
Asıl ettin Hoca!”* (Ertuğ, 2010: 124,126,128,130)

Nasreddin Hoca, oyunlarda Karagöz ile Hacivat’ın fikir danıştığı, akıl aldığı, her zaman doğru yolu gösteren bilge bir kişi olarak karşımıza çıkar. Kendine has

üslûbuyla toplumsal ve siyasi mesajlar verir. (Ertuğ, 2010: 131) Tarafsızdır, son derece adildir, bir şeye karar verirken iyice düşünür, herhangi bir sorunda iki tarafı da dinleyerek bir yargıya varır. (Ertuğ, 2010: 127)

Tasarım, çizim ve kesimi Mehmet Ertuğ'a ait olan Nasreddin Hoca tasvirinin (Ertuğ, 2010: 141) görünümü şöyledir: Eşeği Kocaoğlan'ın üzerine ters binmiş durumda görünür. Kısa boyludur, şişmanca bir vücut üzerinde kocaman bir başı vardır. Yüzü yuvarlak ve son derece gür beyaz sakallıyla kaplıdır. Başının üzerinde kocaman beyaz sarığı mevcuttur. Üstünde yakasız yeşil bir gömlek, belinde kırmızı kuşak, altında da mor renkte bir şalvar giyer. Sevimli, mütebessim bir bakışı vardır.

Keloğlan: Türk halk masallarının en sevilen kahramanlarından biri Keloğlan'dır. Keloğlan sevimliliğiyle tanınır. Aynı zamanda çabuk kavrayan, girişken bir tiptir. Masallarımızda kötülüklerle karşı savaşır; insancıl, azimli ve çalışkandır. Öksüzdür, yaşlı ve yoksul bir anası vardır. Bu fakir yaşamındaki mücadeleleriyle toplumsal bir nitelik kazanır. Gözü pektir. Karşılaştığı kötülüklerin hep kendi kurnazlığıyla üstesinden gelir. Beceriklidir, tam bir söz ustasıdır. Masalların başında genellikle çaresizlik ve yoksulluk içindedir. Ama ne yapar eder, sonunda her zaman başarıya ulaşır ve mutlu olur. Yani Keloğlan masallarının sonu hep mutlulukla noktalanır.

Mehmet Ertuğ tarafından Kıbrıs Türk Karagöz Oyunlarına taşınan Keloğlan'ın görüldüğü oyunlar: “*Nasreddin Hoca'nın Saygısı*”, “*Uygunsuz Soruya Usturuplu Cevap*”, “*Herkes Haklı (Hoca'nın Kadılığı)*” ve “*Hoca Kıbrıs Sorununu Çözüyor*” dur. Oyunlar başlarken Keloğlan ağaç veya dam üstünde gösterilir. Perdeye kendisine mahsus olan şu şarkı ile gelir:

*“Keloğlandır benim adım,
Eşğim yok palanı,
Varım yoğum doğruluktur,
Hiç de sevmem ben yanı!...
Bir kocakarı anam var,
Birkaç tavuk, bir de inek,
Her gün konar kel kafama,
Evsiz kalmış birkaç sinek!”* (Ertuğ, 2010: 124,126,128,130)

Keloğlan oyunlarda sevimli, meraklı ve her söylenene “he he he” diye gülen bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğu zaman Karagöz ve Hacivat arasındaki meseleye dâhil olur ve ortalığı yatıştıracağına daha da karıştırıp bundan büyük bir keyif alır. Nasreddin Hoca'ya karşı çok saygılıdır. Hoca kendisine “Keloğlum, Keleşoğlum” diye hitap eder. Bazı oyunların sonunda mesaj Keloğlan tarafından verilir:

“Böyle başa; böyle tıraş!
Yaşşa Hocam, yaşa!” (Ertuğ, 2010: 127)

Tasarım, çizim ve kesimi Mehmet Ertuğ’a ait olan Keloğlan tasvirinin (Ertuğ, 2010: 141) görünümü şöyledir: ince, zayıf, genç bir delikanlı olarak çizilmiştir. Başı tamamen kel, ayakları çıplaktır. Sirtında uzun kollu, yakalı yeşil bir gömlek; altında boyu diz altına kadar uzanan kırmızı bol bir şalvar vardır. Sol elinde omzuna dayadığı bir değnek ve bu değneğin ucunda asılı olan, mendile sarılmış kumanyası görünmektedir.

Deli: Karagöz oyunlarındaki özürlü kişiler grubunda değerlendirilen Deli, “*Karagöz Tumarhancı*” oyununda yer alan üç deliden birincisidir. Sadece bu oyunda görülür. Yaptığı ve söylediği garip hareketler ve sözlerden dolayı Karagöz tarafından yakalanarak tımarhaneye kapatılmak istenir. Ancak Karagöz onu yakalayamaz, kaçıtır. Perdeye şu anlamsız sözleri tekrar ederek gelir:

“Zarta da zirto zart- zarta da zirto zurt!” (Ertuğ, 2010: 68)

Karagöz’e “Bana bak dayı, geçen ayın çarşambası, bu ayın perşembesinden altı arşın kısa gelmiş. Bunuyunan çarşidan kaç okka domates-hıyarcık alınır?” gibi anlamsız ve saçma sorular sorar. Tasarım, çizim ve kesimi Mehmet Ertuğ’a ait olan Deli tasvirinin (Ertuğ, 2007: 125) görünümü şöyledir: Üzerinde doğru dürüst elbise yoktur. Üst bedeni çıplaktır. Altında üst kısmı bol, paçaları dar yeşil bir şalvar vardır. Tasvirin en ilgi çeken yönü başında şapka yerine bir tava vardır. Ayakları çıplaktır. Kulağında küpe, boynunda kolye takılıdır.

Zırzır Deli: “*Karagöz Tumarhancı*” oyunundaki üçüncü delidir. Perdeye:

“Çay Kada Keskos, Çiy Kada Keskos, hey Allah küs!” (Ertuğ, 2010: 69)

maval sözlerini tekrarlayarak gelir. O da Karagöz’e anlamsız, garip sorular sorar:

“Tavuk göğsünün tırnağına muhallebi tabağı neden basmış? Veya
“Gologas musaggasının gurgurasına gullûrinin garacoccusu neden kaçtı?”
(Ertuğ, 2010: 69)

Zırzır Deli, oyunundaki delilerin en uzun ve en irisidir. Karagöz onu gördüğü zaman “*Aman Hacıvat, gurtar beni, delilerin ağa babası geldi! Boya bak; adam gorkusuz yerde büyümiş, bostan gorkuluğu sanki!*” diyerek korktuğunu dile getirir. Mehmet Ertuğ’un tasarımı, çizim ve kesimini yaptığı Zırzır Deli tasvirinin (Ertuğ, 2007: 125) ilginç yönü başında huni takılı olmasıdır. Giyimi tıpkı birinci Deli gibidir. Bunun da üzerinde doğru dürüst elbise bulunmaz. Ayakları çıplaktır. Kulağında küpe, boynunda kolye takılıdır.

Rum: Kıbrıs Türk Karagöz Oyunları'nda Müslüman olmayan tipler içinde en çok rastlanılanı Rum'dur. Türklerle Rumların aynı adayı paylaşması, ayrı, yan yana veya karma olarak yaşayışı Rum tipinin sıkça işlenmesinin sebebidir. Görüldüğü oyunlar: “Karagöz’ün Akıl Satması”, “Karagöz Kıbrıs Sorununu Çözüyor”, “Karagöz’ün İsim Değişmesi”, “Karagöz’ün Buluşu”, “Karagöz Tumarhanacı”, “Karagöz Milenyum’da”, “Karagöz’ün Kahveciliği” ve “Yorgo ile Söyleşi”dir. Türkçesi aksanlı ve bozuktur. Konuşmasına çoğu kez Rumca kelimeler ve cümleler katar, “galisberasas (iyi akşamlar)”, “endaksi (tamam)”, “ohi (Hayır)”, “vre (be)”, “boli efgola (çok kolay)”, “voihiya (imdat)”, “U banayiya mu (Aman Allahım)...gibi. Görüldüğü sekiz oyunda da diyalogu Karagöz’ledir. Karagöz genellikle Rum’un konuşmasını anlamaz veya anlamazlıktan gelir. Çoğu kez onun bozuk Türkçesiyle alay eder. Ona “Urumoğlu”, “yarım dilli” diye hitap eder. Bazen de ağza alınmayacak şekilde küfreder, “Ağzını topla, yoksa tepelerim ey mahallenin pe... ngi! (Ertuğ, 2010: 59) gibi. Perdeye en çok şu şarkı ile gelir:

*“Aman yatre (doktor), canım gulüm yatre...
Derdime bir tsare (çare)!...” (Ertuğ, 2010: 18,49,70)*

veya, “Haniya da benim, elli da dirrem basdurmam...” (Ertuğ, 2010: 49,59). Bazen şu şarkıyı da söylediği olur:

*“E gathises do gafene,
Bini gafe nargile...” (Ertuğ, 2010: 49,79)*

“Karagöz’ün Akıl satması” oyununda ise tanıtıcı şarkısı şöyledir:

*“Bandepses me bu mikri, (küçücükten everdim beni)
Me do yero don bekri! (Yaşlı bir bekri ile!)
Di tha su bo manulâ mu? (Ne diyeyim sana anacığım?)
Mana mu, mana mu, (Anam, anam)
Manzura na mu!...” (Sevili anam!) (Ertuğ, 2010: 13)*

Bazen karşımıza Karagöz’ün hastalığını iyileştirmeye çalışan bir doktor (Karagöz Tumarhanacı Oyununda), bazen de onu dolandıran bir müşteri (Karagöz’ün Kahveciliği Oyununda) olarak çıkar. Kimi oyunlarda adının “Yorgo” (Yorgo ile Söyleşi oyununda) olduğu belirtilir. Perdeden, genellikle Karagöz’den dayak yiyerek ayrılır ve çıkarken şu kalıplaşmış ifadeyi haykırır:

“U banayiya mu; adam olduruyorlar; Voihiya, voihiya!...” (Ertuğ, 2010: 49)
Bozuk, aksanlı Türkçesiyle Karagöz’ün adını “Garauyuz” Hacivat’inkini ise “Hacıhayvan” olarak telaffuz eder:

“*Ne vurun vre Garayüz Efendi? Beni yollâdi Hacıhayvan Efendi!*”. (Ertuğ, 2010: 13) Siyasi görüşlerini de ortaya koyar. (Ertuğ, 2010: 18)

Rum tipinin birden fazla sureti (tasviri) vardır. Oyunların konusuna göre suretler çeşitli şekillerde tasarlanmıştır. Tasarım, yapım ve kesiminin kime ait olduğunu bilmediğimiz ve Karagözcü Lefkeli Mehmet Salih Efendi'nin sandığından çıkan ve Mehmet Ertuğ tarafından yenilenen, Rum Doktor (Yatre) tasvirinin giyimine siyah renk hâkimdir. Paçaları dar bir pantolon ve vücuda yapışan dar bir ceket giyer. Ceketinin içinden mavi gömleği görünür. Kırmızı küçük bir papyon takar. Uzun burunlu iskarpin giyer. Başında siyah silindirik şapkası vardır. Sol elinde doktor çantası, kulağında da stetoskop vardır. (Ertuğ, 2010: 142) Mehmet Ertuğ'un çizim ve kesimini yaptığı Rum (Yorgo) suretinin de giyimine baştan aşağı siyah renk hâkimdir. (Ertuğ, 2010: 140)

Yahudi: Karagöz Oyunları'nın Müslüman olmayan tiplerinden biri de Yahudi'dir. Görüldüğü oyunlar: “*Karagöz'ün Akıl Satması*”, “*Karagöz'ün Babalığı*”, “*Karagöz'ün İsim Değişmesi*”, “*Karagöz'ün Buluşu*” ve “*Karagöz'ün Kahveciliği*”dir. Perdeye şu şarkı ile gelir:

*“Baylari Kapisinde
Ben yordum oni,
Hade da islağidi,
Hem şalvari, hem doni...
Arara isderra arravaği
Sandala mandala vizzo vizzo”* (Ertuğ, 2010: 14)

Bazen de,

*“Arara isderra arravagi,
İ Yahudi, i Yahudi, i Yahudi!
Şalom, şalom, şalom”*... (Ertuğ, 2010: 58)

diyerek perdedeki yerini alır. Yahudi tipinin en büyük özelliği paraya olan düşkünlüğüdür. (Ertuğ, 2010:50) İnatçılığı, pazarlıkçılığı ve kurnazlığı onun diğer hususiyetleridir. (Ertuğ, 2010:14) Para tutkusundan ve hesabılığinden dolayı cebinden para çıkmasını istemez. Bunu için hilekârlık dahi yapar. (Ertuğ, 2010:79-80) Karagöz Yahudi'nin para hırsından ve bozuk Türkçesinden hiç hoşlanmaz. Bunu devamlı terennüm eder: “*Senden, başka ne beklenir zaten masgara? (vurur, Yahudi kaçır) Onun için dünya Yahudi'nin elinde! Bizim gibi “Allah'tan aylık, hükümetten aylık!” diyerek 3-5 kuruşa talim etmez adamlar!*” (Ertuğ, 2010:58)

Yahudi ise Türkçesinin bozuk olmasından yararlanarak Karagöz'e hakaret eder, adını yanlış telaffuz eder. Örneğin “*E da bu kafada akil vardir beyim?*” ya da “*Nerededir o Paragöz?*” veya “*Tabiyi da yeldim be Garayüz Efendi!*” gibi. Karagöz de Yahudi'ye “Yahuda”, “Yahudi oğlu Yahudi” ve “masgara” şeklinde hitap eder.

Karagözcü Lefkeli Mehmet Salih Efendi'nin sandığından çıkan Yahudi tasviri (Ertuğ, 2007: 115) ile çizim ve kesimi Mehmet Ertuğ'a ait olan Yahudi tasviri (Ertuğ, 2010: 140) hemen hemen aynıdır. Mehmet Ertuğ'a ait olan tasvirin giyimine sarımtırak renkler hâkimdir. Yahudi tasvirinin en önemli özelliği sakalının sivri ve çatal şeklinde ortadan ayrılmasıdır. Başındaki fesi de kırmızı değil sarıdır.

Frenk: Yalnızca “*Karagöz'ün Buluşu*” oyununda görülür. Perdeye şu şarkı ile gelir:

“*Lâ don ney mobile!*” (Ertuğ, 2010: 59) Konuşmasına “*Bon jorno, bon jorno!*” ya da “*A mamiya, a mamiya!*” gibi İtalyanca kelimeler karıştırır. Çizim ve kesimi Mehmet Ertuğ'a ait olan Frenk tasvirinin (Ertuğ, 2010: 142) giyimi şöyledir: Başında silindirik şapka, kolalı dik yakalı mavi gömlek, frak⁹ ve uzun burunlu iskarpin giyer. Elinde bastonu bulunur.

Zır Deli: “*Karagöz Tumarhanacı*” oyunundaki ikinci delidir. Perdeye: “*Afdos giros aforos boros- Afdos giros poforos boros!*” (Ertuğ, 2010: 69) sözlerini tekrarlayarak gelir. Rum aksanı ile Türkçeyi konuşur ve cümlelerinin arasına “yasu” ya da “miso ce miso” gibi Rumca sözcükler katar. Anlamsız, akıl dışı fikirleri ve hareketleri vardır. Örneğin, “*Mesarya ormanlarına balık yağmış; bir sepet al da gidip toplayalım...*” veya “*öyleyse gidip Gannidere'deki gurbâğılara da haber vereyim...*” gibi. Tasarım, çizim ve kesimi Mehmet Ertuğ'a ait olan Zır Deli suretinin (Ertuğ, 2010: 143) görünüşü diğer delilere benzer. Bu suretin de ilginç yanı Zır Deli'nin başındaki tenceredir. Ayrıca boynunda asılı bir haç, elinde de dondurma vardır.

Sonuç

Bu araştırmadan çıkan neticeleri şöyle özetleyebiliriz:

1. Geleneksel Türk seyirlik oyunları Türklerin 1571'de Kıbrıs'ı fethiyle birlikte adaya taşınır.
2. Geleneksel Türk seyirlik oyunlarından özellikle Karagöz, Kıbrıs'ta çok sevilir; 1960'lı yılların sonuna kadar Kıbrıs Türk halkının vazgeçilmez eğlencesi olur.
3. Kıbrıs Türk Karagöz'ü her bakımdan Türkiye Karagöz'ünün bir dalı, bir çeşitlemesidir. Ancak Kıbrıs coğrafyasına taşınan bu oyunlar zaman içerisinde mahallîleşir ve birtakım yeni eklemelerle zenginleşerek günümüze kadar ulaşır.
4. Kıbrıs Türklerinin Karagöz'e büyük bir yaratıcılıkla ekledikleri en önemli tip “Sümbül Hanım veya Hanım Kız” tipleridir. Zira bu suretin başındaki hotozun

⁹ Frak: Resmî törenlerde giyilen uzun etekli, eteğinin arkası beline kadar yırtmaçlı siyah erkek ceketi ve takımı. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, 10. Baskı, Ankara 2005, s.716.

ön kısmında kırmızı bir ay-yıldız bulunur ki özellikle adanın İngiliz idaresine girmesinden sonra ay-yıldızlı sembollerin, bayrağın rahat kullanılamaması sebebiyle adeta Kıbrıs Türk kimliğini, Türklüğü sembolize eder Sümbül Hanım.

5. Sümbül Hanım tiplmesi yanında Kıbrıs Türk Karagöz'üne eklenen başka farklı tipler de vardır. Kıbrıs Türklerinin ünlü Karagözcülerinden Mehmet Salih Efendi'nin (1922-1967) sandığından çıkan suretler arasında Lollo, Dönme, Bodur, Çarpılmış, Pisbıyık, Savaşçı, Perde Çavuşu, Serpuşlu Asker ve Burunsuz Hımhım gibi tasvirlerin tümü Kıbrıs Türk gölge oyunu sanatçıları tarafından yaratılmıştır.

6. Mehmet Ertuğ karagözcülük ve meddahlık yaparak günümüzde bu sanatların Kıbrıs Türkleri arasındaki tek icracısıdır. Ayrıca bu alanda yaptığı araştırma-incelemelerle ve yazdığı çağdaş oyunlarla takdire lâyık bir sanatçıdır.

7. Mehmet Ertuğ yazdığı çağdaş Karagöz oyunlarına Türk mizah dünyasının büyük ve unutulmaz isimleri "Nasreddin Hoca ve Keloğlan'ı" da ekler. Klasik Türk Karagöz oyunlarında bulunmayan bu tipler, "Türk Mizahı Zaman Tünelinde" başlığı altında Ertuğ'un oyunlarında kendisine yer bulur.

KAYNAKLAR

- And, Metin. (1969). Geleneksel Türk Tiyatrosu Kukla- Karagöz- Ortaoyunu. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ertuğ, Mehmet. (1993). Geleneksel Kıbrıs Türk Tiyatrosu. Lefkoşa: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ertuğ, Mehmet. (2007). Anılar ve Alıntılarla Geleneksel Kıbrıs Türk Seyirlik Oyunları. Lefkoşa: Ertuğ Yayınları.
- Ertuğ, Mehmet. (2010). Kıbrıs Türk Karagöz Oyunları. Lefkoşa: Kıbrıs Türk Yazarlar Birliği Yayını.
- Ertuğ, Mehmet. (2011). Meddah Aynalı. Lefkoşa: Deniz Plaza Yayını.
- Karakartal, Oğuz. (2009). "Kıbrıs Türk Seyirlik Oyunları'nın Tek Kişilik Ordusu: Mehmet Ertuğ". Güneş Gazetesi, 23 Şubat 2009, ss.16.
- Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.